

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-12>

УДК 347.412.917

А.М. ГУЖВА

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

E-mail: guzhva@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7813-1455>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ «НЕ ВІДЧУЖУВАТИ РІЧ» ТА «НЕ ВІДСТУПАТИ ПРАВА» ЯК ОКРЕМІ ВИДИ НЕГАТИВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

АНОТАЦІЯ. Актуальність заявленої теми обумовлюється відсутністю у національному праві наукових розробок щодо зобов'язань «не відчужувати річ» та «не відступати права». Вказані зобов'язання є видами негативних зобов'язань, які полягають в утриманні від певних дій. Предметом зобов'язань «не відчужувати річ» та «не передавати право» є утримання від акту передання боржником певної речі або права третій особі. Автором поставлено мету дослідити особливості зобов'язань щодо невідчуження речі (*actum de non alienando*) та невідступлення права (*actum de non cedendo*). В ході дослідження автором запропоновано відповіді на питання щодо особливостей зобов'язань «не відчужувати» та «не відступати» порівняно з іншими негативними зобов'язаннями, щодо дійсності правочинів, вчинених на порушення цих зобов'язань, та правових наслідків для боржника, який всупереч забороні вчинив відчуження речі або відступлення права.

Проаналізовано такі види зобов'язань: «не відчужувати предмет застави без згоди кредитора», «не продавати товар, щодо якого є застереження про збереження права власності за продавцем до його повної оплати», «не відступати право вимоги третій особі». Всі ці зобов'язання є акцесорними, оскільки встановлюються лише у разі існування основного зобов'язання.

У статті з'ясовано, що наслідки вказаних зобов'язань різняться залежно від повноважень зобов'язаної особи. Заставадавець, у володінні якого залишається предмет застави, є власником речі, а тому не може втратити повноваження щодо розпорядження нею. Автором наголошується, що відсутність згоди заставодержателя на її відчуження не повинна впливати на дійсність самого правочину щодо відчуження предмету застави. Відчуження заставодавцем заставленої речі не припиняє заставу, яка є правом на чуже майно, а тому кредитор за заставою не втрачає можливості звернути стягнення у разі невиконання основного зобов'язання боржником. Втім у судовій практиці України такі правочини щодо відчуження предмету застави без згоди кредитора визнаються недійсними.

Щодо правочину покупцем товару, право власності на який збережено за продавцем до його оплати (на підставі норми статті 697 ЦК України), пропонується інше рішення: оскільки покупець не набув право власності, то і не може перенести його на іншу особу, а тому правочин щодо відчуження цього товару не створить правових наслідків для набувача.

Правочини, вчинені на порушення зобов'язання «не відступати право вимоги», слід вважати чинними, оскільки договірна заборона сама по собі не є підставою визнання правочинів недійсними. Відсутність згоди боржника за основним зобов'язанням жодним чином не впливає на дійсність договору цесії. Вказаний висновок не підтримується судовою практикою, в якій відмовляють у стягненні боргу новим кредиторам, що набули право вимоги, яке первісний кредитор відступив без згоди боржника всупереч умовам договору.

У разі порушення зобов'язань «не відчужувати річ» та «не відступати право» слід застосовувати загальні правові наслідки, зокрема, стягнення встановленої договором неустойки, розірвання основного договору, стягнення збитків.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: негативні зобов'язання, застава, відчуження застави, відступлення права вимоги.

Як цитувати: Гужва А.М. Зобов'язання «не відчужувати річ» та «не відступати права» як окремі види негативних зобов'язань. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право». 2023. Вип. 36. С. 104-114 <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-12>

In cites: Guzhva A. M. (2023). The obligations "not to alienate the thing" and "not to assign" as separate types of negative obligations. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (36), P. 104-114 <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-12> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Окремим видом негативних зобов'язань є зобов'язання «не відчужувати певну річ» та «не відступити певні права». Спільним для цих зобов'язань є те, що боржник приймає на себе зобов'язання не передавати третім особам річ, що перебуває в нього, або не відступати право. Характерним для цих зобов'язань також є те, що вони не виступають як самостійні, а є акцесорними, тобто приєднуються чи додаються до основного договірної зобов'язання. Так, зобов'язання «не відчужувати» відносяться до зобов'язань «не передавати», які пов'язані із договорами, в яких річ передається у володіння боржнику. Наприклад, наймач не має права без згоди наймодавця передавати річ, яка є предметом найму, у користування іншій особі (ч. 1 ст. 774 ЦК України). Підрядник зобов'язаний не передавати без згоди замовника проектно-кошторисну документацію іншим особам (п. 4 ч. 1 ст. 890 ЦК України). Зберігач не має права без згоди поклажодавця передавати річ, отриману на зберігання, у користування іншій особі (ст. 944 ЦК України). У вказаних зобов'язаннях інтерес кредитора у попереданні певної речі ґрунтується на його інтересі у збереженні речі або неможливості використовувати річ третіми особами. Вказані зобов'язання засновуються на нормах закону, тобто звільнити боржника від таких зобов'язань можна лише встановивши інші умови договором. Натомість зобов'язання «не відчужувати» мають своїм предметом утримання від правочину щодо передання іншій особі права власності на річ.

Негативні зобов'язання в українській цивілістиці є малодослідженою темою. Здебільшого є окремі статті щодо договорів про неконкуренцію у сфері трудового права таких науковців, як С. Вавженчук, Д. Вершинін, О. Рим, М. Шуміло, С. Цуркану та ін.

Є також окремі дослідження договорів про нерозголошення комерційної таємниці. Серед зарубіжних робіт слід назвати монографії Е. Манеллі «Зобов'язання «не надавати» (2018 р.) [7], Л. Ков'еллі «Негативне зобов'язання: вклад до теорії зобов'язань» (1934 р.) [5], С. Деппано «Негативні зобов'язання» (2014 р.) [6].

Публікацій щодо договорів про невідчуження та невідступлення як окремих видів негативних зобов'язань взагалі немає в українських періодичних виданнях на момент написання цієї статті. Тому вважаємо за актуальним дослідження специфіки цих видів негативних зобов'язань в цивільному праві України. За мету цієї статті поставимо дослідити особливості зобов'язань щодо невідчуження речі

(*pactum de non alienando*) та невідступлення права (*pactum de non cedendo*).

Для досягнення вказаної мети вважаємо за доцільне з'ясувати відповіді на такі питання (вирішити завдання):

- які особливості зобов'язань «не відчужувати» та «не відступати» порівняно з іншими негативними зобов'язаннями;

- чи будуть зобов'язання щодо невідчуження речі чи невідступлення права впливати на дійсність правочинів, що вчинені на порушення цих зобов'язань;

- які правові наслідки будуть для боржника, який порушить такі зобов'язання.

Основні результати дослідження. Досліджувані зобов'язання є досить поширеними у договірній практиці. Досить часто виникають питання щодо правових наслідків встановлення зобов'язань щодо невідчуження речі та невідступлення права. Вказані зобов'язання є різновидом негативних зобов'язань, предметом яких є утримання від певної дії. Однак якщо зобов'язання щодо неконкуренції (НКА) є такими, що забороняють, як правило, комплекс дій, що можуть повторюватися, тобто предмет зобов'язання неконкуренції складає утримання від певної діяльності у певний проміжок часу, яка може виявлятися у кількох діях та, порушення зобов'язання може бути вчиненим не один раз упродовж строку чинності відповідного договору, то зобов'язання щодо невідчуження речі та невідступлення права передбачають утримання від однієї конкретної дії, вчинення якої буде вважатися порушенням.

У теорії цивільного права зобов'язання «не відчужувати» "*non alienare*" та «не відступати» "*non cedere*" традиційно відносять до негативних зобов'язань "*non dare*" (не передавати). Е. Манеллі до зобов'язань "*non dare*" такі зобов'язання: 1) не передавати права; 2) не платити; 3) не надавати (річ); 4) не зберігати. Такі зобов'язання можуть бути як договірними, так і заснованими на законі. Е. Манеллі вважає, що особливістю зобов'язань "*non dare*" (не передавати), на відміну від "*non fare*" (не здійснювати) є те, вони не полягають у забороні діяльності матеріально-утворюючій, здійснення якої буде складати невиконання. Їхній результат полягає в утриманні боржника від певної дії, що повинно задовольнити інтерес кредитора [7, с. 59]. До цього слід лише додати, що навіть порушення зобов'язання "*non dare*" не завжди створює матеріальний ефект. Якщо порушення зобов'язання «не передавати річ» має наслідком перехід володіння, то зобов'язання «не відступати права» взагалі не

змінює матеріальну сферу: наприклад, після набуття права вимоги новий кредитор може ніколи ним не скористатись, може навіть пере-відступити це право наступному кредитору (у такому випадку змін у фактичному складі майна кредитора, що набув право вимоги і не скористався ним, не відбудеться).

Втім вказані особливості притаманні не всім зобов'язанням «не відчужувати»: кредитор набуває інтерес у збереженні речі не обов'язково у разі її передання боржнику. Зокрема, кредитор у разі непосесорної застави, в якій предмет застави залишається у заставодавця, має інтерес до заборони відчуження чи передання у користування предмета застави, оскільки бажає не втратити можливість звернути стягнення в подальшому у разі невиконання боржником своїх зобов'язань. Норма частини 2 статті 586 ЦК України, яка встановлює заборону відчуження та передання у користування предмета застави, спрямована саме на охорону інтересів кредитора. Заборона не пов'язана із переданням речі: річ лише обтяжена заставою і за умови належного виконання боржником своїх обов'язків за основним договором так і залишиться в нього. Аналогічна норма про заборону відчуження предмета застави без згоди заставодавця міститься у ст. 17 Закону України «Про заставу». Причому, якщо Цивільний кодекс дозволяє передбачити договором можливість відчуження для боржника, то Закон України «Про заставу» передбачає можливість відчуження без згоди заставодержателя лише, якщо інше передбачено законом.

Так само в інтересах кредитора-покупця встановлена заборона розпоряджатися товаром до переходу до нього права власності. Ситуація, за якою покупець отримує товар, але право власності залишиться за продавцем до повної оплати товару, є можливою, якщо сторони передбачать це у договорі купівлі-продажу на підставі норми статті 697 ЦК України. Вказана заборона щодо розпорядження товаром спрямована на охорону інтересів продавця, який у разі невиконання покупцем зобов'язання з оплати, має право вимагати повернення неоплаченого товару на підставі ч. 4 ст. 694 ЦК України. Якщо ж покупець, відчужить неоплачений товар на користь третіх осіб, то продавець, як власник, матиме право витребувати цей товар у третьої особи, що придбала товар. Покупець у такому разі буде відповідати у розмірі заподіяних збитків перед особою, в якій витребували товар, на підставі норм статті 661 ЦК України (відповідальність за евікцію). Покупець у разі збереження права власності на

товар за продавцем після передання йому товару не отримує права розпорядження, а тому не може перенести право власності на третю особу (згідно з правилом: «Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet» – «Ніхто не може передати іншому більше прав, ніж має сам»).

Збереження права власності на товар за договором купівлі-продажу є титульним забезпеченням кредиторських вимог, тобто за-лишення за кредитором-продавцем речового права при тому, що сама річ (товар) фактично перебуватиме у боржника. Разом з тим, норми ЦК України про забезпечувальну довірчу власність, яка також є титульним забезпеченням, не передбачають заборони передання речі, щодо якої встановлено довірчу власність, третім особам. Навпаки, договором дозволяється встановити для користувача право передати об'єкт довірчої власності у користування третім особам (ч. 2 ст. 597-4 ЦК України).

Якщо договори мають умови про ексклюзивність, то встановлюються зобов'язання не продавати певний товар поза певною територією іншим особам на певних умовах упродовж певного строку. Як правило, такі умови містяться у дистриб'юторських договорах та договорах поставки. Наприклад, один із договорів поставки встановлював таку умову: «Постачальник гарантує, що Товар поставляється Покупцю на узгоджених Сторонами комерційних умовах (ціни, включно з акційними, відстрочення, тощо) не гірших, ніж умови для інших національних торгових мереж або третіх осіб. У випадку, якщо Постачальник після підписання Договору буде поставляти Товар, визначений Специфікацією, іншим національним торговим мережам та/або третім особам за більш низькими цінами, з урахуванням знижок, акційних цін, тощо, Постачальник зобов'язаний протягом 5-ти робочих днів, з дня повідомлення Покупцем Постачальника про такий факт, ознайомити Покупця з такими цінами та надати йому нову Специфікацію з урахуванням наведеного вище». Вказана умова гарантувала покупцю-розповсюдженцю товару рівні умови із іншими торговими мережами. Так само може бути ексклюзивна умова на користь продавця або виробника, що певний дистриб'ютор або торгова мережа не буде брати на реалізацію товар певного виду в інших виробників / постачальників. Цим досягається усунення конкуренції певного виробника / постачальника на певному сегменті ринку. Умова про ексклюзивність може встановлюватись взаємно: і на користь покупця /дистриб'ютора, і на користь виробника

/постачальника. Е. Манеллі вказує, що у такому випадку така умова про ексклюзивність буде двосторонньою, у той час, коли вона встановлюється лише на користь або виробника-постачальника, або на користь покупця-дистриб'ютора, вона є односторонньою. Але умова про ексклюзивність може встановлюватися і на користь третьої особи, якщо в цьому є інтерес кредитора [7, с. 85].

У римському праві не було дистриб'юторських договорів чи умов про ексклюзивність у сучасному розумінні. Втім договори купівлі-продажу могли містити негативні зобов'язання щодо заборони відчуження купленої речі кому-небудь, крім продавця (*actum de non alienando*). Наприклад, можна звернути увагу на фрагмент Дигест Юстиніана 18.1.75: «Хто продав земельну ділянку для того, щоб вона була йому передана у найм за певну плату, або, щоб у разі продажу цього майна (покупцем) воно не було відчужено будь-кому, крім продавця, або якщо укладено подібну угоду, то продавець може вимагати виконання угоди шляхом позову із продажу». Аналогічного змісту правило міститься у фрагменті D.19.1.21.5: «Але якщо я тобі продам земельну ділянку (з умовою), щоб ти нікому іншому, крім мене, її не перепродавав, то якщо ти продаси її іншій особі, то мені належить позов із продажу». Л. Ков'єллі вважав, що угода про невідчуження у римському праві має місце лише для зобов'язань, які завжди передбачають значний інтерес щодо захисту [5, с. 114]. Інтерес продавця у захисті такої угоди про невідчуженні полягає у намірі стати наймачем земельної ділянки або у намірі знов стати її власником (наприклад в ситуації, коли продавець ділянки має намір повернутися після довгого періоду відсутності та викупити її).

Зобов'язання щодо невідчуження певної речі за сучасним правом може бути встановлено як нормами законодавства, так і договором. Крім того, як правило, законодавчі заборони щодо відчуження речі є диспозитивними, а тому самі договори можуть передбачати право боржника передавати річ третім особам всупереч загальним правилам. Схожими за змістом зобов'язаннями є зобов'язання щодо невідступлення (непередання) права за договором іншим особам. Як правило, мова йде про відступлення права вимоги, хоча у договорах досить часто сформульовано загальним чином, наприклад: «Жодна із Сторін не має права без згоди іншої Сторони передавати права за цим Договором третім особам». Під цим розуміється заборона щодо здійснення цесії, хоча, за загальним правилом, відступлення права ви-

моги допускається без згоди боржника. Так, за змістом ч. 3 ст. 512 ЦК України кредитора у зобов'язанні не можна замінити, якщо це встановлено договором або законом. Аналогічна норма міститься у ч. 1 ст. 516 ЦК України, за якою заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом.

Оскільки право вимоги є оборотоздатним, то з певних міркувань боржник може бути зацікавлений у тому, щоб це право не передавалось без його згоди іншому кредитору. У такому випадку зобов'язання щодо невідступлення права вимоги можна встановити у договорі.

Усі вказані зобов'язання, на перший погляд, є схожими. Проте так можна вважати, доки не поставити питання про правові наслідки порушення цих негативних зобов'язань. Насамперед матиме значення, чи заборона стосується фактичної передачі речі (обов'язки зберігача, підрядника), чи це є заборона вчиняти правочин (не відчужувати предмет застави, не продавати товар тощо). У першому випадку передання речі не змінює її юридичної долі у будь-якому разі: право власності не перейде до набувача. Якщо річ належала покладавцю, то після передання її зберігачем третій особі, право власності залишиться за покладавцем. Так само замовник за договором підряду на капітальне будівництво залишиться власником проектно-кошторисної документації після передання її підрядником третій особі, якщо до цього замовник і був власником.

Спірним буде випадок, коли відчуження речі чи відступлення права буде являти собою окремий правочин, який вчинено власником речі або кредитором. Тоді у разі наявності зобов'язань щодо невідчуження ви невідступлення постає питання про дійсність такого правочину, вчиненого на порушення цих договорних заборон.

Відчуження предмета застави можливе технічно лише щодо рухомих речей, оскільки відчуження нерухокої речі, обтяженої іпотекою, вбачається проблематичним з огляду на реєстрацію обтяження у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Абсолютної заборони відчуження предмета іпотеки законодавством не встановлено: навпаки – іпотекодавець може відчужувати предмет іпотеки за згодою іпотекодержателя. У ст. 9 Закону України «Про іпотеку» передбачено, що іпотекодавець має право виключно на підставі згоди іпотекодержателя відчужувати предмет іпотеки. Аналогічна норма міститься у Законі України «Про заставу», відпо-

відно до якої заставодавець може відчужувати заставлене майно тільки за згодою заставодержателя, якщо інше не встановлено законом (ст. 17).

Відчуження ж рухомої речі фактично цілком можливо, проте наслідки такого правочину різняться в залежності від того, чи перебувала застава у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна. Так, у ст. 9 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» встановлено, що «предмет обтяження, право власності на який належить боржнику, може бути відчужений останнім, якщо інше не встановлено законом або договором». Втім якщо попри встановлену договором заборону відчуження заставлену річ буде відчужено, чи буде такий правочин чинним? – Вбачається, що так. Договірна заборона не вплине на чинність правочину. Проте обтяження заставою збережеться після зміни власника речі, оскільки заставі, як речовому праву, притаманне право слідування. Випадки, коли обтяження заставою буде втрачено після відчуження речі, встановлені такі: 1) обтяжувач надав згоду на відчуження рухомого майна боржником без збереження обтяження; 2) відчуження належного боржнику на праві власності рухомого майна здійснюється в ході проведення господарської діяльності, предметом якої є систематичні операції з купівлі-продажу або інші способи відчуження цього виду рухомого майна.

В інших випадках обтяження заставою буде збережено і новий власник речі може її втратити у разі звернення стягнення кредитором.

Втім відсутність обтяження у реєстрі звільнить покупця заставленої речі від будь-яких вимог з боку кредитора боржника-продавця: у разі відчуження рухомого майна боржником, який не мав права його відчужувати, особа, що придбала це майно за відплатним договором, вважається його добросовісним набувачем згідно зі статтею 388 Цивільного кодексу України за умови відсутності в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна відомостей про обтяження цього рухомого майна. Добросовісний набувач набуває право власності на таке рухоме майно без обтяжень. Відповідальність боржника-продавця застави обмежується тоді лише відшкодуванням збитків (ст. 10 Закону «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень»).

Тобто, правочин щодо продажу предмету застави повинен вважатися дійсним й у випадку, коли застава була зареєстрована у Державному реєстрі рухомого майна, й у випадку

коли такої реєстрації застави не було. Але у першому випадку застава зберігає силу для набувача заставленого майна і на нього можна звернути стягнення, а у другому випадку покупець заставленого рухомого майна буде вважатися добросовісним набувачем, який придбав майно без обтяжень. Втім такий висновок не завжди підтримується судовою практикою.

Як приклад, можна навести таку справу. ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» звернулося до суду із позовом про визнання договору купівлі-продажу недійсним, посилаючись на те, що 11 квітня 2008 року між ним та ПП «Компанія «Чернігівпромінвест» було укладено договір застави з метою забезпечення вимог банку за кредитним договором, укладеним між цими самими сторонами 17 березня 2008 року. Предметом договору застави був автомобіль ГАЗ-3302. Відомості про заставу внесені до Державного реєстру обтяжень рухомого майна 18 липня 2008 року. 2 грудня 2009 року ПП «Компанія «Чернігівпромінвест» без попередньої згоди заставодержателя продало вказаний автомобіль ОСОБА_20 ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» просило: визнати недійсним договір купівлі-продажу автомобіля; скасувати державну реєстрацію автомобіля, проведену на підставі цього договору; зобов'язати ОСОБА_20 повернути автомобіль ПП «Компанія «Чернігівпромінвест».

Рішенням суду першої інстанції позов було задоволено: визнано недійсним договір купівлі-продажу автомобіля. Таке рішення суд мотивував тим, що «договір купівлі-продажу автомобіля є недійсним, тому що не відповідає вимогам закону – укладений без згоди заставодержателя; що ОСОБА_20 не є добросовісним набувачем, оскільки до Державного реєстру обтяжень рухомого майна були внесені відомості про обтяження спірного автомобіля». Рішенням апеляційного суду Чернігівської області від 18.04.2011 р. скасовано рішення суду першої інстанції та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено. Апеляційний суд обґрунтував своє рішення тим, що «банк не був стороною спірного договору, а тому не може вимагати визнання його недійсним; що законом не передбачено право заставодержателя (обтяжувача) вимагати визнання договору купівлі-продажу заставленого майна недійсним, оскільки зареєстроване обтяження зберігає силу й для нового власника (покупця) і є чинним у відносинах із третіми особами, тому права банку не порушені».

Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого

суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.09.2011 р. рішення апеляційного суду залишено без змін. ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» подало до Верховного Суду України через Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ заяву про перегляд ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 вересня 2011 року з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме: ст. ст. 203, 215 ЦК України, ст. 17 Закону України «Про заставу».

Верховний Суд України (далі – ВС) задовольнив касаційну скаргу частково та відправив справу на новий розгляд (Постанова ВС від 06.06.2012 р. у справі № 6-64ц12). Аргументував ВС своє рішення тим, що всупереч указаним положенням матеріального права і договору застави ПП «Компанія «Чернігівпромінвест» відчужило майно, яке перебувало в заставі банку й обтяження якого на час відчуження було зареєстровано відповідно до закону, не повідомивши про це заставодержателя та не отримавши його згоди. З урахуванням викладеного висновок про те, що банк не був стороною спірного договору, тому не може вимагати визнання його недійсним, було визнано помилковим. Закон прямо покладає на заставодавця обов'язок запитати згоду заставодержателя на відчуження обтяженого майна; цей обов'язок презюмується і йому кореспондує право заставодержателя на захист шляхом визнання правочину недійсним у разі відчуження майна без його згоди. Помилковим було визнано ВС висновок суду про те, що права банку не порушені, тому що зареєстроване обтяження зберігає силу й для нового власника (покупця) і є чинним у відносинах із третіми особами. ВС послався на положення чч. 1, 2 ст. 12 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», відповідно до яких взаємні права та обов'язки за правочином, на підставі якого виникло обтяження, виникають у відносинах між обтяжувачем і боржником з моменту набрання чинності цим правочином, якщо інше не встановлено законом. Реєстрація обтяження надає відповідному обтяженню чинності у відносинах з третіми особами, якщо інше не встановлено цим Законом. Також було застосовано ст. 9 вищевказаного Закону, згідно з яким предмет обтяження, право власності на який належить боржнику, може бути відчужений останнім, якщо інше не встановлено зако-

ном або договором. А договором застави було встановлено, що відчуження заставленого майна допускається за згодою заставодержателя за умови переходу до нового заставодавця боргу, забезпеченого заставою [3].

Не змінилась судова практика про визнання договорів купівлі-продажу предмету застави недійсними через відсутність згоди заставодержателя і в наступні роки. Наприклад, Постановою Верховного Суду від 24.04.2019 р. у справі № 212/1475/13-ц було скасовано рішення суду апеляційної інстанції, який відмовив у позові про визнання договору купівлі-продажу заставленої речі недійсним, оскільки «законом не передбачено право заставодержателя (обтяжувача майна) вимагати визнання договору купівлі-продажу заставленого майна недійсним». Мотивація Верховного Суду, який задовольнив касаційну скаргу, зводилась, зокрема, до того, що «на момент відчуження ОСОБА_2 предмета застави без згоди банку було чинним та діяло зареєстроване у встановленому законом порядку обтяження рухомого майна у виді заборони відчуження, а відтак спірний правочин суперечить вимогам закону, оскільки заставодержатель не надав своєї згоди на його відчуження» [2].

Отже, судова практика касаційної інстанції зводиться до визнання правочинів щодо відчуження заставленої речі без згоди заставодержателя недійсними. Заборона відчуження без згоди обтяжувача, на думку Верховного Суду, є підставою для визнання купівлі-продажу предмету застави недійсним. Однак, на наш погляд, така позиція є помилковою, оскільки застава є речовим правом на чуже майно, яке встановлюється договором застави (або законом, в деяких випадках). Сам по собі продаж заставленої речі боржником не впливає на дійсність речового права застави, не припиняє права кредитора, який у разі невиконання основного зобов'язання може звернути стягнення на предмет застави, у числу б володінні він не перебував. Відсутність згоди обтяжувача-кредитора під час продажу застави не є вадою самого правочину купівлі-продажу, а лише порушує договір застави. Тому вважаємо, що наслідком такого порушення може бути лише відповідальність боржника-заставодавця, який відчужив заставлену річ, не отримавши згоди кредитора.

Якщо застава буде посесорною (заклад) та кредитор відчужить річ, яку він отримав у заставу від боржника, то чи буде правочин щодо такого відчуження дійсним? У римському праві купівля-продаж заставленої речі вва-

жаласть дійсною і покупець такої речі визнавався її власником. Римський юрист Ульпіан висловився таким чином: «Якщо спочатку або пізніше була угода про відчуження застави, то не лише продаж є дійсним, але й покупець набуває власність на річ. Але якщо б і не було угоди про відчуження предмету застави, ми застосовуємо таке право, що можна відчужувати заставу, якщо лише на було угоди, що це не допускається. Якщо ж була угода про заборону відчуження, то кредитор, який здійснив відчуження, підлягає відповідальності за крадіжку» (D. 13.7.4.). Модестін також визнав можливим відчуження предмету застави: «Кредитору дозволяється для досягнення своєї вигоди на свій розсуд відчужувати які завгодно речі, щодо яких було встановлено заставне право» (D. 20.5.8.). У процитованих фрагментах мова йде про посесорну заставу, коли річ передається у володіння кредитора. В іншому фрагменті запропоновано інше рішення: «Запитують: якщо кредитором було обумовлено, щоб боржнику не дозволено було продавати предмет іпотеки чи застави, то що буде згідно з правом: чи буде нікчемною така угода як така, що здійснена протиправно, і тому, чи може бути проданий боржником предмет застави? І правильно те, що продаж є нікчемним, оскільки це встановлено угодою» (D. 20.5.7.2.) Втім Б. Віндшайд вважав останнє речення інтерполяцією юстиніанівських компіляторів, оскільки, на думку пандектиста, лише законодавча заборона може мати такий ефект, а не договірна [с. 115]. Тобто, класичне римське право не визнавало недійсним продаж речі, який було заборонено угодою про невідчуження.

За сучасним правом України також не встановлено прямої законодавчої заборони для кредитора відчужувати предмет застави, який він отримав у володіння від боржника (заклад). Втім є загальна норма, відповідно до якої за втрату або недостачу предмета закладу заставодержатель несе відповідальність у розмірі вартості втраченого майна (ст. 48 Закону України «Про заставу»). Тобто якщо кредитор відчужить заставлену йому річ, а потім боржник виконає основне зобов'язання, після чого виникне обов'язок кредитору повернути предмет застави, то він повинен буде відшкодувати боржнику вартість проданої речі. Але чи може боржник щодо проданого предмета застави застосувати ввідикацію? – Напевно, що так, оскільки право власності в нього не втрачається, а покупець заставленої у кредитора речі його не набуває, тому що кредитор не має право продажу через відсутність у нього права

розпорядження (ст. 658 ЦК України). У такому разі покупець предмету застави після витребування в нього речі може вимагати відшкодування збитків у продавця-кредитора (відповідальність внаслідок евікції на підставі ст. 661 ЦК України).

Варто погодитись із думкою Л. Ков'єллі, відповідно до якої немає жодного вагомого аргументу, щоб визнати речову природу права кредитора, яке встановлено через застереження про невідчуження [5, с. 122]. Натомість боржник, який має право власності на річ, щодо якої встановлено зобов'язання «не відчужувати» залишає за собою право відчужити річ, оскільки його право власності не може бути обмежено договірним зобов'язанням. Тобто це негативне зобов'язання не має речового ефекту, а має лише зобов'язальний. Втім порушення зобов'язання «не відчужувати», яке не може впливати дійсність самого правочину щодо розпорядження, не виключає можливості стягнення з порушника збитків. На думку Л. Ков'єллі також угода про невідчуження діє як щодо заборони оплатних правочинів, так і безоплатних (дарування, заповідальний відказ) [5, с. 123].

Однак, якщо встановити скасувальну умову у разі порушення зобов'язання «не відчужувати» нерухоме майно, то чи буде недійсним правочин щодо відчуження нерухомості, вчинений під такою заборонаю? Л. Ков'єллі розрізняє тут випадки, коли зобов'язання «не відчужувати» встановлюється заповітом та договором. На думку вченого, у разі встановлення заповіту із резолютивною умовою щодо невідчуження спадкового нерухомого майна, то правочин щодо продажу майна, вчинений спадкоємцем, буде нікчемним, оскільки право спадкоємця-відчужувача щодо майна буде скасовано з моменту вчинення такого правочину. Якщо ж угода про невідчуження встановлена у договорі купівлі-продажу або дарування, то порушення цієї угоди не зашкодить третім особам, які набудуть права на нерухомість [5, с. 126].

Можна порівняти із нормою Німецького цивільного уложення, що міститься у § 137: «повноваження на розпорядження відчужуваним правом не може бути скасоване або обмежене правочинном. Цей припис не впливає на дійсність зобов'язання не розпоряджатися вказаним правом» [1, с. 26].

Отже, договірні зобов'язання «не відчужувати» та «не відступати» розповсюджується лише на осіб, які вступили у такі зобов'язання і не повинні мати ефект для третіх сторін. Це кореспондується із нормою ст. 511 ЦК Украї-

ни, якою встановлено, що зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. Втім спеціальної норми щодо правових наслідків заборони відчуження для третіх осіб ЦК України не містить. Натомість така норма є у ЦК Італії: відповідно до ст. 1379 встановлена договором заборона відчуження діє лише щодо сторін і не є дійсною, якщо між сторонами не обумовлені часові межі та якщо вона не відповідає істотному інтересу однієї із сторін. Що передбачає «істотний інтерес однієї із сторін» у процитованій нормі? Е. Манеллі вважає, що йдеться про «інтерес, який одразу задовольняється виконанням заборони (який відповідає на питання: кому служить заборона?) або який можна віднести до будь-якого інтересу однієї із сторін, який задовольняє включення застереження у договір (відповідає на питання: що отримує той, хто обіцяє?)» [7, с. 77].

В італійському праві дійсність встановленої договором заборони відчуження поставлено в залежність від наявності відповідного «істотного» інтересу сторони, на користь якої така заборона встановлюється. Саме тому, якщо керуватися цим правилом, сама по собі заборона відступлення права вимоги, яка не являє собою жодної вигоди для боржника, не буде дійсною за правом Італії.

Такий істотний інтерес щодо заборони відчуження може бути як майновим, так і немайновим. С. Деппано наводить такий приклад: власник двох сусідніх приміщень продає одне з них і встановлює для покупця зобов'язання не продавати його підприємству, яке у своєю діяльність створює шум (наприклад, швейний цех). Інтерес власника може полягати у тому, щоб ціна приміщення, що залишилося, не знизилася через роботу поряд такого підприємства, тому що власник згодом планує продати і його. Тоді цей інтерес тоді буде майновим [6, с. 45]. Втім якщо інтерес самого власника у невідчуженні сусіднього приміщення підприємству полягає у його комфортному проживанні, то цей інтерес буде немайновим.

Чи є наслідком встановлення договором заборони цесії недійсність самої цесії? – Якщо проаналізувати такий правочин з точки зору наявності встановлених законом підстав недійсності, то відповідь буде негативна: цей правочин не суперечить закону, волевиявлення учасників відповідає їхній внутрішній волі, він спрямований на реальне настання правових наслідків тощо. Встановлена договором заборона відступлення права вимоги без згоди боржника не повинна впливати на дійсність самого договору цесії. Можна вести мову лише

про відповідальність сторони, яка порушила заборону цесії, і то, якщо така відповідальність встановлена договором.

Втім чомусь судова практика пішла іншим шляхом. Є судові рішення, в яких новим кредиторам взагалі відмовляють у стягнення боргу, оскільки під час відступлення права вимоги не було отримано згоди на укладення договору цесії, а наявність такої згоди була передбачено основним договором.

Наприклад, у справі № 904/805/13-г позивач просив стягнути 30 000,00 грн., що складають суму заборгованості за договором про відступлення права вимоги (цесії). Право вимоги було засновано на договорі № 33 купівлі-продажу товару від 01.05.08 р. та відповідних видаткових накладних (п.3. договору цесії).

У п. 9.5. вказаного договору купівлі-продажу було встановлено, що жодна сторона не має права передавати свої права та обов'язки за даним договором третім особам без письмового погодження іншої сторони договору. Господарський суд Дніпропетровської області дійшов висновку, що позивачем в супереч ч.1 ст.516 ЦК України, п. 9.5 договору № 33 від 01.05.08р., не надано доказів, які б підтверджували, що відповідач надав письмову згоду на заміну кредитора, в зв'язку з чим позовні вимоги задоволенню не підлягають [4]. Така судова практика є доволі поширеною.

Однак, знову ж таки, як і відсутність згоди кредитора на відчуження предмету застави, так і відсутність згоди боржника на відступлення права вимоги, навіть якщо така згода передбачалася основним договором, не повинні впливати на саму дійсність правочинів щодо відчуження застави чи відступлення права вимоги. Відсутність згоди боржника на здійснення цесії, навіть якщо така згода була обумовлена в основному договорі, не є вадою правочину щодо відступлення права вимоги. Порушення заборони, встановленої основним договором не уражає правочин щодо відступлення вимоги за цим договором. ЦК України не містить такої підстави недійсності правочину як невідповідність договору. У протилежному випадку треба було б визнавати перевагу одного договору над іншим, ієрархію договорів і т. ін. Нічого подібного цивільне законодавство не містить. Порушення заборони відчуження/відступлення, встановленої основним договором, може мати наслідки, які впливають із основного договору.

Тому правочини, які вчинені на порушення зобов'язань щодо невідчуження та невідступлення, не повинні визнаватись недійсними. Іншими словами, на дійсність правочину

щодо відчуження речі або відступлення права не впливає наявність негативного зобов'язання щодо заборони відчуження / відступлення. Недійсність вказаних правочинів щодо відчуження речі чи відступлення права буде встановлюватися на загальних підставах про недійсність правочинів, тобто чи додержані вимоги, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 ЦК України (відповідність правочину змісту актам цивільного законодавства, обсяг дієздатності особи, що вчиняє правочин, відповідність волевиявлення учасника правочину його внутрішній волі, спрямованість на реальність наслідків тощо). Сама по собі встановлена в основному договорі заборона відчуження речі чи відступлення права не буде підставою для визнання правочинів щодо відчуження чи цесії недійсними.

Іншим буде вирішення питання щодо дійсності правочину щодо укладення договору піднайму в порушення умов договору найму. Як встановлено у п. 2 ч. 1 ст. 783 ЦК України право наймодавця відмовитися від договору найму у разі передання наймачем речі без дозволу наймодавця у користування чи володіння іншої особі. Треба визнати, що сам договір піднайму чи суборенди буде недійсним внаслідок відсутності повноважень наймача на його укладення. Якщо заставадавець чи кредитор, який відступає право вимоги, розпоряджаються *своєю* річчю чи *своїм* правом і тому до набувача переходить це право на річ або на предмет застави, то наймач не має повноважень щодо розпорядження річчю, якщо вони не надані йому наймодавцем. Так само користувач за позичкою не може передати річ у користування іншій особі без отримання на це повноважень від позичкодавця. Порушення цієї умови є підставою для розірвання договору позички (п. 3 ч. 2. ст. 834 ЦК України). Це цілком відповідає згаданому правилу «*Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet*».

Якщо правочин щодо відчуження чи відступлення, яким порушується негативне зобов'язання, є дійсним, то постає питання про інші правові наслідки вчинення такого правочину, зокрема, про відповідальність.

Вбачається, що повинні застосовуватися загальні правові наслідки, встановлені статтею 611 ЦК України: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди. Можна передбачити право відмовитися від зобов'язання за основним договором, розірвати в

односторонньому порядку основний договір чи навпаки – вимагати від боржника негайного виконання основного зобов'язання. (Наприклад, можна встановити на користь заставадержателя право вимагати від боржника повернути позику достроково у разі порушення заборони щодо невідчуження предмету застави). Неустойка повинна бути також передбачена основним договором за порушення негативного зобов'язання. Збитки та моральна шкода повинні бути наявними та доведеними для можливості їх стягнення за порушення зобов'язань щодо невідчуження та невідступлення. Проблематично, наприклад, уявити, які збитки чи моральну шкоду зазнає боржник у разі порушення зобов'язання щодо невідступлення права вимоги. Новий кредитор може вимагати сплатити чи стягувати борг лише у тому обсязі, який належав первісному кредитору, і для боржника немає значення, кому сплачувати кошти. Заперечення, які боржник міг висунути проти вимоги первісного кредитора, він може висунути і проти нового. Тому для притягнення до відповідальності за цесію треба перш за все обґрунтувати інтерес у встановленні зобов'язання щодо невідступлення права вимоги.

У ч. 2 ст. 611 ЦК України передбачено, що у разі порушення боржником негативного зобов'язання кредитор незалежно від сплати неустойки та (або) відшкодування збитків і моральної шкоди має право вимагати припинення дії, від вчинення якої боржник зобов'язався утриматися, якщо це не суперечить змісту зобов'язання. Така вимога може бути пред'явлена кредитором і в разі виникнення реальної загрози порушення такого зобов'язання.

Щодо негативних зобов'язань про невідчуження та невідступлення вказану норму застосувати не можливо, оскільки порушення цих зобов'язань являє собою один акт (фактичне передання речі або правочин відчуження), який не має триваючого характеру. Тому *de lege lata* для зобов'язань про невідчуження та невідступлення не передбачено особливого виду відповідальності. Така відповідальність встановлюється або загальними нормами, або умовами основного договору.

Висновки. Таким чином, зобов'язання «не відчужувати річ» та «не відступати права» є особливими видами негативних зобов'язань. Але на відміну від зобов'язань «не здійснювати», їхнє порушення виявляється, як правило, в одному акті, що не дозволяє застосувати до них спеціальний вид відповідальності для не-

гативних зобов'язань, передбачений частиною 2 статті 611 ЦК України: зобов'язання припинення дії, від якої боржник зобов'язувався утриматися. Зобов'язання «не відчужувати річ» можуть являти собою заборону щодо здійснення фактичної передачі речі, а також заборону щодо вчинення правочинів щодо відчуження речі.

Зобов'язання «не відступати право» є заборонаю щодо укладення договору цесії. Наслідки правочинів, які здійснюються на порушення зобов'язань «не відчужувати річ» та «не відступати право» залежать від повноважень боржника за цими негативними зобов'язаннями: якщо боржник є власником речі (заставадавець, дистриб'ютор, що купив речі за договором поставки, постачальник на умовах ексклюзивності), то правочин щодо відчуження слід вважати дійсним, до набувача переходить право власності; якщо ж боржник не є власником (наймач, покупець у договорі ку-

півлі-продажу, за умовами якого право власності до моменту оплати зберігається за продавцем, зберігач, користувач за позичкою), то правочин щодо відчуження речі не буде створювати правових наслідків і кредитор може витребувати річ у набувача.

Правочини, вчинені на порушення зобов'язання «не відступати право вимоги», слід вважати чинними, оскільки договірна заборона сама по собі не є підставою визнання правочинів недійсними. Тому судову практику, яка визнає договори купівлі-продажу предмету застави та договори цесії недійсними на підставі відсутності згоди заставадержателя та боржника за основним зобов'язанням, слід вважати хибною. У разі порушення зобов'язань «не відчужувати річ» та «не відступати право» слід застосовувати загальні правові наслідки: стягнення встановленої договором неустойки, розірвання основного договору, стягнення збитків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гражданское уложение Германии : Вводный закон к Гражданскому уложению = Bürgerliches Gesetzbuch Deutschlands mit Einführungsgesetz ; пер. с нем. / [В. Бергманн, введ., сост.]; науч. ред. Т.Ф. Яковлева. – 4-е изд., перераб. (Серия «Германские и европейские законы»; Книга 1). 2015. 888 с.
2. Постанова Верховного Суду від 24.04.2019 р., судова справа № 212/1475/13-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81722164> (дата звернення: 13.10.2023).
3. Постанова Судової палати у цивільних справах та Судова палата у господарських справах Верховного Суду України від 05.07.2012 р., судова справа № 6-64ц12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24976435> (дата звернення: 13.10.2023).
4. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 04.04.2013 р., судова справа № № 904/805/13-г. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/30528326> (дата звернення: 13.10.2023).
5. Coviello L. L'obbligazione negativa : contributo alla teoria delle obbligazioni. Napoli : Pubblicazioni della Scuola di Perfezionamento in Diritto Civile dell'Università di Camerino, 1934. 340 p.
6. Deplano S. Le obbligazioni negative. Napoli : Pubblicazioni del Dipartimento di Giurisprudenza dell'Università degli Studi di Cagliari, 2014. 224 p.
7. Manelli E. Le obbligazioni di non dare. Napoli : Edizioni Scientifiche Italiane, 2018. 176 p.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2023

Стаття рекомендована до друку 12.11.2023

A.M. GUZHVA

PhD, associate professor

Department of Civil Law Disciplines

E-mail: guzhva@karazin.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7813-1455>

V. N. Karazin Kharkiv National University

Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

THE OBLIGATIONS "NOT TO ALIENATE THE THING" AND "NOT TO ASSIGN" AS SEPARATE TYPES OF NEGATIVE OBLIGATIONS

ANNOTATION The relevance of the stated topic is determined by the lack of scientific developments in the national law regarding the obligations "not to alienate the thing" and "not to assign". These obligations are types of negative obligations that consist in refraining from certain actions. The subject of the obligations "not to alienate the thing" and "not to transfer the right" is to refrain from the act of transferring a certain thing or right to a third party by the debtor. The author has set a goal to investigate the specifics of obligations regarding non-alienation of a thing (pactum de non alienando) and non-assignment of rights (pactum de non cedendo). In the course of the study, the author offered

answers to the questions regarding the features of the obligations "not to alienate" and "not to assign" compared to other negative obligations, regarding the validity of the acts committed in violation of these obligations and the legal consequences for the debtor who, contrary to the prohibition alienated the thing or assigned the right.

The following types of obligations were analyzed: "not to alienate the subject of the pledge without the consent of the creditor", "not to sell the goods, in respect of which there is a clause on the retention of ownership by the seller until full payment", "not to assign the right of claim to a third party". All these obligations are accessory as they are established only if the main obligation exists. The article clarifies that the consequences of the specified obligations differ depending on the powers of the obligated person.

The pledgor, in whose possession the object of pledge remains, is the owner of the thing, and therefore cannot lose the authority to dispose of it. The author emphasizes that the absence of the pledgee's consent to its alienation should not affect the validity of the deed itself regarding the alienation of the subject of the pledge. Alienation by the pledgor of the pledged thing does not terminate the pledge, which is the right to someone else's property, and therefore the creditor under the pledge does not lose the opportunity to collect in case of non-fulfillment of the main obligation by the debtor. However, in the judicial practice of Ukraine, such deeds regarding alienation of the subject of pledge without the consent of the creditor are recognized as invalid.

Regarding the transaction by the buyer of the goods, the ownership of which is retained by the seller until payment (on the basis of the norm of Article 697 of the Civil Code of Ukraine), a different solution is proposed: since the buyer has not acquired the right of ownership, he cannot transfer it to another person, and therefore the transaction regarding alienation of this product will not create legal consequences for the acquirer.

Acts committed in violation of the obligation "not to assign" should be considered valid, since the contractual prohibition in itself is not a reason for declaring the acts invalid. The lack of consent of the debtor for the main obligation does not affect the validity of the assignment agreement. This conclusion is not supported by judicial practice, in which debt recovery is denied to new creditors who have acquired the right of claim, which the original creditor withdrew without the debtor's consent, contrary to the terms of the contract.

In case of violation of the obligations "not to alienate the thing" and "not to assign", general legal consequences should be applied, in particular, the collection of the contractual penalty, termination of the main contract, collection of damages.

KEY WORDS: *negative obligations, pledge, alienation of pledge, assignment.*

REFERENCES

1. German Civil Code: Introductory Law to the Civil Code = Bürgerliches Gesetzbuch Deutschlands mit Einführungsgesetz; trans. with German / [V. Bergmann, introduction, composition]; science ed. T.F. Yakovleva - 4th ed., revised. (Series "German and European laws"; Book 1). 2015. 888 p. (in Russian).
2. Resolution of the Supreme Court dated April 24, 2019, court case No. 212/1475/13-ts. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81722164> (date of application: 10.13.2023) (in Ukrainian).
3. Resolution of the Judicial Chamber in Civil Cases and the Judicial Chamber in Economic Cases of the Supreme Court of Ukraine dated 07.05.2012, court case No. 6-64ч12. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24976435> (date of application: 10.13.2023). (in Ukrainian).
4. Decision of the Economic Court of the Dnipropetrovsk region dated 04.04.2013, court case No. 904/805/13-g. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/30528326> (date of application: 10/13/2023). (in Ukrainian).
5. Coviello L. L'obbligazione negativa : contributo alla teoria delle obbligazioni. Napoli : Pubblicazioni della Scuola di Perfezionamento in Diritto Civile dell'Università di Camerino, 1934. 340 p.
6. Deplano S. Le obbligazioni negative. Napoli : Pubblicazioni del Dipartimento di Giurisprudenza dell'Università degli Studi di Cagliari, 2014. 224 p.
7. Manelli E. Le obbligazioni di non dare. Napoli : Edizioni Scientifiche Italiane, 2018. 176 p.

The article was received by the editors 01.10.2023

The article is recommended for printing 12.11.2023